

การอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

A Conservation of KhanLong Hin Handcrafts (Stone - Polished Bronzeware)
in Ban Bu Community, Bangkok for Sustainable Tourism

เสาวรส เชิดชู เตชิตา ภัทรศร ถิรพร แสงพิรุณ
โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Saowalos Cherdchoo Techita Phattharasorn Thiraporn Sangpiroon
School of Tourism and Hospitality Management, Suan Dusit University

วันที่รับ (Received): 30 September 2020

วันที่แก้ไขเสร็จ (Revised): 1 March 2021

วันที่ตอบรับ (Accepted) : 15 March 2021

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร 2) เพื่ออนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เครื่องมือวิจัยด้วยการสัมภาษณ์ช่างหัตถศิลป์ ในพื้นที่ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ มีการสืบทอดขั้นตอนและกระบวนการจัดทำโลหะชั้นลงหินมาอย่างยาวนาน โดยลวดลายบนโลหะชั้นลงหิน ส่วนใหญ่จะเป็นลวดลายโบราณ ลายนก และลายมะลิวัลย์ ส่วนใหญ่นิยมทำเป็นชิ้นไว้สำหรับตีมน้ำ เนื่องจากเก็บความเย็นได้เป็นอย่างดี และยังมีผลิตภัณฑ์จากโลหะชั้นลงหินหลายชนิด เช่น ถาดรอง พาน โถข้าว เป็นต้น แต่ปัจจุบันผู้ที่สืบทอดงานศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ในชุมชนบ้านบุ กำลังจะถูกกลืนและอาจจะถูกลืมไปในที่สุด เพราะส่วนใหญ่เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นที่ได้รับผลตอบแทนที่มากกว่า แนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินนั้น หน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมชั้นลงหิน โดยบูรณาการร่วมกับการท่องเที่ยว อันจะเป็นการเผยแพร่ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินให้เป็นที่รู้จัก สร้างคุณค่าของศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ให้สืบทอดและคงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ : อนุรักษ์; ศิลปหัตถกรรม; ชั้นลงหิน; การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

Abstract

The objectives of this research were 1) to study handcrafts called Khan Long Hin (stone - polished bronzeware) in Ban Bu Community, Bangkok Noi, Bangkok 2) to preserve inheritance of handcrafts called Khan Long Hin for sustainable tourism. This research based on quantitative research. The data were collected through the in-depth interview from craftsmen in Ban Bu community area at Bangkok Noi, Bangkok. The results revealed that the process of crafting Khan Long Hin was inherited for long time. The most common pattern designed of Khan Long Hin were Kanok or Maliwan. There are many products from Khan Long Hin such as tray, plate, and rice bowls. The drinking bowl is the most famous form of Khan Long Hin, as it can keep cool well. However, this handicraft is about to be expunged since no one inherit. The new generation in the community prefer to do other careers which earn more money. The guideline for a conservation of the KhanLong Hin handcrafts is that the government should support and enhance the value of this handicraft through the tourism campaign which will be able to promote the Khan Long Hin handicraft and also preserve the heritage for next generation.

Keywords: Conservation; Inheritance of Handcrafts; KhanLong Hin; Sustainable Tourism

บทนำ

การอนุรักษ์ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เป็นการดูแลรักษาและปกป้องทรัพยากรที่ใช้สำหรับการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและผู้ที่มาท่องเที่ยวจะต้องไม่ทำลายสภาพแวดล้อม เช่น การดูแลทรัพยากรธรรมชาติ การปกป้อง ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้น รวมไปถึงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์งานหัตถกรรมของแต่ละภูมิภาค ซึ่งคำว่าหัตถกรรมมีความหมายว่า สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์หรือกระบวนการผลิตสิ่งของด้วยมือ ที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นปัจจัยในการผลิตดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ในธรรมชาติใกล้ตัว เพื่อให้เป็นรูปร่างประโยชน์ใช้สอยได้เหมาะสม จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างงานหัตถกรรม ยกตัวอย่างเช่น (1) ภาคเหนือ หัตถกรรมร่มบ่อสร้าง เครื่องเงินเครื่องเงิน และขันโตก (2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การทอผ้าไหม การสานเสื่อ และเครื่องปั้นดินเผา (3) ภาคใต้ ผ้าบาติก หัตถกรรมหนังใหญ่ และทำสร้อยไข่มุก (4) ภาคกลาง เครื่องเบญจรงค์ และสานใบตะเพียนใบลาน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2561) ซึ่งในภาคกลางยังมีอีกหนึ่งชุมชนที่มีศิลปะหัตถกรรมที่มีคุณค่า มีความโดดเด่นด้วยเอกลักษณ์การลงลวดลายลงบนชั้นลงหินซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนแห่งนี้

ชุมชนบ้านบุ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ หลังสถานีรถไฟธนบุรี ยาวขนานไปกับลำคลองยาว 800 เมตรจนถึงบริเวณวัดสุวรรณาราม ในสมัยโบราณเรียกชุมชนด้านวัดสุวรรณารามว่าบ้านบุบน และเรียกชุมชนด้านปากคลองว่าบ้านบุล่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งว่าการเขตบางกอกน้อย มีบ้านเรือนอยู่อาศัยกว่า 100 หลังคาเรือน บ้านบุเป็นย่านทำ “ชั้นลงหิน” หรือ “ชั้นบุ” มาแต่โบราณ ปรากฏหลักฐานในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาในชุมชนว่า บรรพบุรุษของชาวบ้านบุ เป็นชาวกรุงศรีอยุธยาที่ได้อพยพมาตั้งหมู่บ้านภายหลังการเสียกรุงเมื่อปี พ.ศ. 2310 ชุมชนบ้านบุอาจจะก่อตั้งในสมัยกรุงธนบุรีหรือตอนต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อมีการตั้งราชธานีเป็นการมั่นคงแล้วจึงมีการรวมกลุ่มกันเลือกที่ตั้งบ้าน ปัจจุบันอาชีพการทำเครื่อง

ทองลงหินเหลือเพียงโรงงานเดียวเท่านั้น ชาวบ้านบุหันไปประกอบอาชีพอื่นกันหมด เนื่องจากผู้คนขาดความสนใจในภูมิปัญญาไทยและให้ความสนใจภูมิปัญญาของต่างชาติ เพราะเหตุนี้จึงทำให้ผู้คนรู้จักภูมิปัญญาการทำชั้นลงหินบ้านบุน้อยลง

ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในการศึกษาขั้นตอนการทำชั้นลงหินบ้านบุ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโบราณ ด้านโลหะและเป็นการเผยแพร่หัตถกรรมโลหะชั้นลงหินบ้านบุเพื่อให้คนรู้จัก หากไม่มีการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินนี้ก็จะทำให้ภูมิปัญญาของชาวบ้านบุ ล่มสลาย ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อให้มีอยู่ถึงเยาวชนรุ่นหลังได้ภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป

วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
- 2) เพื่อจัดทำแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม

แนวคิดเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม มีนักวิชาการได้ให้ความหมาย ดังนี้

ชุม กรมทอง ได้ให้ความหมายของคำว่าศิลปหัตถกรรม หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยและสวยงาม ผู้ผลิตจะต้องเข้าใจในเรื่องศิลปะหัตถกรรม คือได้ศึกษาในด้านนี้มาเป็นอย่างดีแล้ว

วิบูลย์ ลิ้มสุวรรณ กล่าวว่า หัตถกรรม (CRAFT) หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ แสดงออกถึงความชำนาญชำนาญของผู้ผลิต ในขั้นแรกสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ต่อมามีการพัฒนาและ ปรับปรุงรูปแบบการใช้วัสดุและกรรมวิธีการผลิตมาโดยตลอดเป็นเวลานานนับพันปีจนเป็นงานศิลปะที่ตอบสนองประโยชน์ใช้สอยและมีความงามจนแยกไม่ออกจึงเรียกว่า “ศิลปหัตถกรรม”

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้ให้ความหมาย หัตถกรรมพื้นบ้านของไทย ไว้ว่าเป็นงานศิลปกรรมที่ครอบคลุมทั้งงานสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรม (ซึ่งอาจเรียกว่าทัศนศิลป์พื้นบ้าน) และงานศิลปกรรมเพื่อใช้สอย ซึ่งหมายถึง ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทเครื่องเคลือบ เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้าและเย็บปักถักร้อย การแกะสลัก หัตถกรรมโลหะ เครื่องจักสาน การทำเครื่องกระดาศา รวมทั้งเครื่องเงิน เครื่องดนตรี เครื่องประดับและยานพาหนะ

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ศิลปหัตถกรรม คือ สิ่งของเครื่องใช้ที่สร้างขึ้นด้วยมือ ซึ่งผู้ที่สร้างงานนั้นจะต้องมีความรู้และมีฝีมือในการทำ ทำขึ้นด้วยความประณีต ความใส่ใจ เพื่อให้เกิดความสวยงาม และเป็นที่มาของการสร้างงานสร้างรายได้

ประเภทงานหัตถกรรมแบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. ผลิตภัณฑ์จักสาน

เครื่องจักสานคือภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอจากวัสดุที่มีอยู่ตามท้องถิ่นทั่วไป เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบลาน กก ฟาง ก้าน และใบมะพร้าว เป็นต้น เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่สันนิษฐานว่า

เก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ เพราะทำขึ้นจากวัสดุที่หาง่าย หลักฐานที่ขุดพบจากเครื่องมือ เครื่องใช้ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์พอจะยืนยันได้ว่า มนุษย์รู้จักทำเครื่องจักสานมานานและเก่าแก่กว่าหัตถกรรมอื่น ๆ

2. ผลิตภัณฑ์จากไม้

งานไม้ฝีมือคนไทยมีความโดดเด่นในด้านการแกะสลัก ด้วยฝีมือที่ละเอียดอ่อน และความงดงามของลวดลายเนื้อไม้ประเภทต่างๆ ทั้งไม้นื้ออ่อน ไม้เนื้อแข็ง รวมไปถึงไม้ไผ่ และวัสดุประเภทที่มีความแข็งเหมือนไม้ เช่น กะลามะพร้าว

3. ผลิตภัณฑ์สิ่งทอ

ผ้าและงานทอผ้า นับเป็นผลงานของความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปะและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของผู้นับถือศาสนาพุทธ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน พบว่าดินแดนซึ่งเป็นราชอาณาจักรไทยอยู่นี้ มีการทอผ้าขึ้นใช้มาแล้วไม่ต่ำกว่า 2500 ปี

4. เครื่องปั้นดินเผา

ไทยเป็นแหล่งของงานหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน โดยงานทำเครื่องปั้นดินเผานี้มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ แหล่งใหญ่อยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง ผลงานเครื่องปั้นดินเผาที่ได้จะมีสีสันทดต่างไปตามลักษณะของดิน และฝีมือของช่างในแต่ละท้องถิ่น

5. ผลิตภัณฑ์กระดาษสา

ใช้วัตถุดิบในการผลิตภายในประเทศ และต่างประเทศ วัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิต คือ ปอสา ใช้ทำกระดาษสา จะพบมากในภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แพร่ น่าน ลำปาง สุโขทัย

3. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (Folk Arts and Crafts)

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า คือ สิ่งที่ทำบ้านในแต่ละท้องถิ่นสร้างขึ้นจากฝีมือ และภูมิปัญญา เพื่อใช้สอยให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต มีความเป็นประยุกต์ศิลป์ที่เกิดจากการนำหลักการทางด้านทัศนศิลป์มาประยุกต์เพื่อให้งานหัตถกรรมกลายเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่ตอบสนองด้านจิตใจ โดยกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรื่นเริงในความสุข อันเกิดจากความประณีตบรรจง ความแปลกใหม่ ของรูปร่าง รูปทรง ลวดลายสีสันท โดยไม่ จุดประสงค์หลักคือทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอย (สุชาติ สุขนา, มปป.)

ประวัติความเป็นมาของชั้นลงหิน

ชั้นลงหินเป็นภาชนะที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมไทยสมัยก่อนบางบ้านใช้ใส่น้ำดื่มเพราะช่วยทำให้น้ำเย็นหรือใช้ใส่ข้าวสำหรับตักบาตรเพราะช่วยทำให้ข้าวหอม การทำชั้นลงหินเป็นอุตสาหกรรมที่สืบทอดกันมาเป็นการเก็บทิ้งหมด ระยะเวลาได้ใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยในขั้นตอนขัดครั้งสุดท้าย เล่ากันว่าครอบครัวที่ทำมีต้นตระกูลมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกได้อพยพมาอยู่ที่บางลำภูภายหลัง สมัยก่อนจะใช้ทองมั่วหล่อที่เป็นทองจากเมืองจีนหลอมเป็นเนื้อชิน ปัจจุบันใช้ทองแดงผสมดีบุกกับเศษทองที่เหลือจากชั้นเก่า ซึ่งเชื่อว่ามีทองมั่วหล่อเจือปนอยู่ผสมโลหะ 3 ชนิด ตามอัตราส่วนใส่เข้าหลอมรูปถ้วยที่ทำจากดินผสมแกลบ นำไปหลอมให้เป็นเนื้อเดียวกัน แล้วเทออกเป็นแผ่นกลมในเบ้าที่มีน้ำหล่ออยู่ เอาขึ้นเผาไฟอีกครั้ง เมื่อได้ที่แล้วจึงใช้ค้อนตีแผ่ให้เสมอกันขึ้นเป็นรูปช้น นำไปตีลายแล้วลึงด้วยเครื่องลึงที่เรียกว่า “ภมร” จากนั้นเป็นการขัดเจาลอยก่อนใช้หินละเอียดผสมน้ำห่อผ้าใส่ในชั้นแล้วเหยียบ หรือลึงขัดลบรอยให้ขัดจนขึ้นเงา เรียกว่า “ลงหิน” ปัจจุบันใช้เบ้าหลอมที่หล่อส่วนผสมตั้งแต่ต้นทุบให้ละเอียดผสมน้ำแล้วห่อผ้า ลงใช้ขัดแทนเรียกว่า “เหยียบเข้า” ปัจจุบันชั้นลงหินมักจะถูกเก็บรักษาไว้เป็นเครื่องตกแต่ง

บ้านในลักษณะประเพณี มากกว่าจะใช้ในชีวิตประจำวัน และยังเป็นที่ยินยอมของชาวต่างประเทศ (กระทรวงวัฒนธรรม, 2555)

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชุมชนบ้านบุ

บ้านบุเป็นชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนหนึ่งในเขตบางกอกน้อย เขตบางกอกน้อยในอดีตเรียกว่า อำเภอมรินทร์ซึ่งอยู่ในจังหวัดธนบุรี เป็นเขตที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และนับเป็นหนึ่งในเขตอนุรักษ์เมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร เป็นแหล่งรวมศิลปะ วัฒนธรรม โบราณสถาน ตลอดจนผลงานทางด้านงานหัตถกรรม งานสถาปัตยกรรม งานจิตรกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมาย ดังคำขวัญของเขตบางกอกน้อยที่ว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งอยู่ อยู่เรือพระราชพิธี สถานีรถไฟ คลองใหญ่มีเชื้อ เลื่องลือเครื่องลงหิน นามระบิลช่างหล่อ งามลออวัฒนา (สำนักงานเขตบางกอกน้อย, 2552)

แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

จากการประชุม Globe 1990 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวน รักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้ มีความหมายรวมถึงการจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจสังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศได้ด้วย”

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2557) ได้ให้ความหมายการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) ว่า หมายถึงการท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่หรือกลุ่มเล็ก ที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพราะสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย และธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุง คุณภาพให้ได้ผลกำไรอย่างเป็นธรรม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมออย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดอย่างยั่งยืน

หลักการของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

- การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในขอบเขตของความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว
- การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
- การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
- การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
- มีการดำเนินการจัดการภายใต้ขีดความสามารถของระบบธรรมชาติ (Carrying Capacity) ในการฟื้นฟูให้สามารถผลิตและให้บริการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ตลอดไป โดยไม่ลดถอย หรือเสื่อมโทรมลง
- มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมสู่ท้องถิ่น (Equity)
- ให้ประสบการณ์นันทนาการที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว (Quality of Experience)
- ให้ผู้มาเยือน หรือนักท่องเที่ยว ได้เรียนรู้ และเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ ทรัพยากร และวิถีชีวิต (Education and understanding)

- เน้นการออกแบบที่กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และใช้วัสดุในท้องถิ่น (Local architecture and local material)
- การประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planning) เข้ากับกรอบแผนกลยุทธ์การพัฒนาแห่งชาติ การพัฒนาท้องถิ่น และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม จะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยว
- เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving Local Communities) ในด้านการจัดการผลตอบแทนของประชาชน และสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตและการจัดการการท่องเที่ยว
- การประสานความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้อง (Consulting Stakeholders and the Public) เพื่อลดข้อขัดแย้งและร่วมแก้ปัญหา
- เป็นการฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) โดยสอดแทรกแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืนแก่บุคลากรท้องถิ่นทุกระดับ เพื่อยกระดับการบริการการท่องเที่ยว
- ข้อมูลข่าวสารที่สื่อให้กับนักท่องเที่ยว โดยมุ่งสร้างความเข้าใจในการเคารพต่อธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) อีกทั้งเป็นการช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอีกทางหนึ่ง

3. ลักษณะของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความต่อเนื่อง (Continuity) หมายถึง ความต่อเนื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และความต่อเนื่องของวัฒนธรรม ซึ่งจัดเป็นทรัพยากรหลักในการท่องเที่ยว และสามารถมอบประสบการณ์นันทนาการที่ดีแก่นักท่องเที่ยว
2. เป็นการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ (Quality) หมายถึงการเน้นคุณภาพของสามส่วนหลัก คือ คุณภาพของสิ่งแวดล้อม คุณภาพของประสบการณ์ นันทนาการที่นักท่องเที่ยวได้รับ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีความสมดุล (Balance) หมายถึงความสมดุลระหว่างความต้องการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ความต้องการของชุมชนท้องถิ่นและขีดความสามารถของทรัพยากร

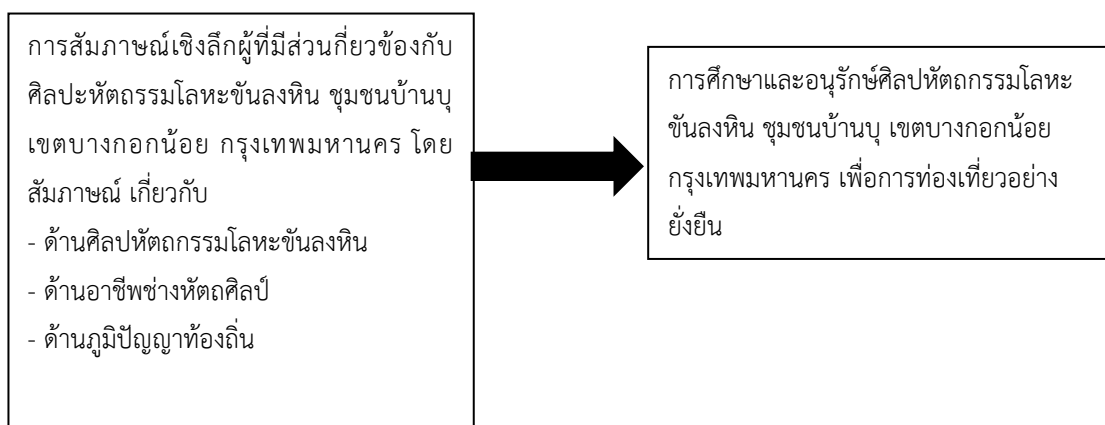
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สกรินทร์ อินทวงศ์ เกรียงศักดิ์ เขียวมั่ง และ ศักดิ์ชาย ลิกขา (2558) ได้ศึกษาศิลปหัตถกรรมทองเหลืองบ้านปะอาว การอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาพบว่าวัตถุดิบที่ใช้ในการทำหัตถกรรม คือ ทองเหลือง ซึ่งมีส่วนผสมระหว่างทองแดงกับสังกะสีและโลหะอื่นๆโดยมีขั้นตอนการทำ 15 ขั้นตอน 1) เตรียมดิน 2) ปั่นหุ่นต้นแบบ 3) ประกอบหุ่นเข้ากับไม้นอน 4) เสียนพิมพ์ 5) เคียนขึ้นผึ้งหรือพันขึ้นผึ้ง 6) เสียนขึ้นผึ้งหรือกลึงขึ้นผึ้ง 7) กลึงให้เรียบ 8) พิมพ์ลาย 9) โอบเพ็ด 10) การติดแสง 11) โอบเบ้า 12) สุมเบ้า 13) เพทอง 14) แกะแบบ 15) เสียนหรือกลึงแต่ง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว เป็นการอนุรักษ์รูปแบบหัตถกรรมทองเหลือง และลดลวดลายหัตถกรรมทองเหลืองแบบดั้งเดิม และการอนุรักษ์เทคนิคและกรรมวิธีการหล่อแบบสูญขึ้นผึ้ง

ญาติาวินรินทร์ พิษทองกลาง (2558) ได้ศึกษาการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชน เมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่เยื่อ กระจาดสา กระจาดว่าว เชือก ด้าย ไหมพรม แป้งเปียก ผ้า เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนิยมใช้วัสดุที่หาได้ง่าย และย่นเวลาในการผลิต เช่น ลวดเย็บกระจาด กาวลาเทกซ์ ลวด กาวร้อน เป็นต้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตโคม ล้านนาทั่วไป คือ มีดจักตอก กรไกร ไม้หนีบผ้า สำหรับการทำโคมล้านนาทั้งแบบดั้งเดิมและแบบ ประยุกต์มีขั้นตอนหลัก ๆ อยู่ 5 ขั้นตอน คือ 1) การเตรียมอุปกรณ์ ทำโครงสร้างตัวโคมและหูโคม 2) การปิดกระจาดสาหรือผ้า 3) การทำหาง 4) พับ ตัดลวดลาย

ระดับโคม 5) ตกแต่งลวดลาย เกิดการรักษาลวดลาย และรูปแบบของโคมล้านนาแบบดั้งเดิมไว้ ในขณะเดียวกันมีการสร้างสรรค์ลวดลายและรูปแบบใหม่ที่ หลากหลายและแตกต่างให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้เหมาะสมกับการ นำไปใช้ในเทศกาล สถานที่ พิธีกรรมต่าง ๆ ผ่านกระบวนการอนุรักษ์และถ่ายทอดจากการบอกเล่า ด้วยวาจา การสาธิต การปฏิบัติจริง การถ่ายทอดโดยใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วย และการบันทึก เป็นหนังสือ ตำราไว้ เป็นลายลักษณ์อักษร

กรอบแนวคิดงานวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพหรือคุณลักษณะที่รวบรวมได้จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อบรรยายหรือพรรณาสถานการณ์ (Situation) สภาพแวดล้อม (Phenomenon) ปัญหา (Problem) หรือเหตุการณ์ (Event) ที่เกิดขึ้นในสังคม การเก็บข้อมูลกระทำได้หลายวิธี เช่น อาจใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การจดบันทึก การวิเคราะห์ข้อมูล การวิพากษ์วิจารณ์ การแสดงความคิดเห็นแล้วสรุปอธิบาย เป็นต้น โดยการนำเสนอข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะทำในลักษณะเชิงพรรณนาความ (Descriptive) จะไม่ใช่สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล แต่จะทำการวิเคราะห์ และสังเคราะห์เกี่ยวโยงระหว่างทฤษฎีและความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์, 2551) โดยการเก็บข้อมูลบางส่วนในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ทำการวิจัยไม่เน้นข้อมูลที่เป็นตัวเลข แต่เน้นในลักษณะเพื่อบรรยายจึงต้องใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกจากช่างหัตถศิลป์ ในพื้นที่ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำนวน 24 ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) และนำเสนอผลการวิจัยในลักษณะการบรรยาย

ผลการวิจัย

ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์ช่างหัตถศิลป์ ในชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร พบว่า ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินมีความเป็นมายาวนานถึง 200 กว่าปี ซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์ของการทำโลหะชั้นลงหิน คือ ทองแดง 7 ส่วน

ตีบุก 2 ส่วน และเศษสำริด 1 ส่วน ซึ่งตอนนี้เป็นศิลปหัตถกรรมชั้นลงหินเหลือแหล่งผลิตอยู่เพียงแห่งเดียวในประเทศ นั่นก็คือชุมชนบ้านบุ โดยมีขั้นตอนกระบวนการผลิต 7 ขั้นตอน ประกอบไปด้วย ขั้นตอนที่ 1) การตีขึ้นรูป 2) การลาย 3) การกลึง 4) การกรอ 5) การเจียร 6) การขัดเงา 7) การลงลาย ในปัจจุบันช่างหัตถศิลป์เหลือเพียง 7-8 คนเท่านั้น ผลการสัมภาษณ์เชิงลึกด้านแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน พบว่าแนวทางการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินนั้นหน่วยงานภาครัฐควรดำเนินการสนับสนุนและส่งเสริมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมชั้นลงหิน เพื่อให้ผู้ที่สืบทอดอาชีพนี้มีจำนวนมากขึ้น และส่งเสริมการตลาดให้ความหลากหลายเพื่อนำผลิตภัณฑ์ของศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้น โดยควรมีการบูรณาการร่วมกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งจะสามารถเผยแพร่ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหินให้เป็นที่รู้จัก สามารถสร้างมูลค่าคุณค่าของศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ให้สืบทอดและคงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

อภิปรายผล

ศิลปหัตถกรรมชั้นลงหินเป็นหัตถกรรมโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยใช้วัตถุดิบในการทำ คือ ทองแดง ตีบุก และเศษสำริด โดยมีขั้นตอนกระบวนการผลิตทั้งหมด 7 ขั้นตอน ประกอบไปด้วย ขั้นตอนที่ 1) การตีขึ้นรูป 2) การลาย 3) การกลึง 4) การกรอ 5) การเจียร 6) การขัดเงา 7) การลงลาย ซึ่งเหลือเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่ยังสืบทอดการทำชั้นลงหินจึงต้องมีการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนภายในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สักรินทร์ อินทรวงค์ เกรียงศักดิ์ เขียวมั่ง และ ศักดิ์ชาย สิกขา (2558) ได้สรุปผลศิลปหัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว การอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อต่อยอดภูมิปัญญาพบว่าวัตถุดิบที่ใช้ในการทำหัตถกรรม คือ ทองเหลือง ซึ่งมีส่วนผสมระหว่างทองแดงกับสังกะสีและโลหะอื่นๆ โดยมีขั้นตอนการทำ 15 ขั้นตอน 1) เตรียมดิน 2) ปั่นหุ่นต้นแบบ 3) ประกอบหุ่นเข้ากับไม้ฉนวน 4) เสียนพิมพ์ 5) เคียนขึ้นฝั่งหรือพันขึ้นฝั่ง 6) เสียนขึ้นฝั่งหรือกลึงขึ้นฝั่ง 7) กลึงให้เรียบ 8) พิมพ์ลาย 9) โอบเพ็ด 10) การติดแสง 11) โอบเบ้า 12) สุมเบ้า 13) เพทอง 14) แกะแบบ 15) เสียนหรือกลึงแต่ง การอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว เป็นการอนุรักษ์รูปแบบหัตถกรรมทองเหลือง และลวดลายหัตถกรรมทองเหลืองแบบดั้งเดิม และการอนุรักษ์เทคนิคและกรรมวิธีการหล่อแบบสูญขึ้นฝั่ง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาตาวินันท์ พิษทองหลวง (2559) เรื่องการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชน เมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่เหี้ยะ กระดาษสา กระดาษว่าว เชือก ด้าย ไหมพรม แป้งเปียก ผ้า เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนิยมใช้วัสดุที่หาได้ง่าย และย่นเวลาในการผลิต เช่น ลวดเย็บกระดาษ กาวลาเทกซ์ ลวด กาวร้อน เป็นต้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการผลิตโคมล้านนาทั่วไป คือ มีดจักตอก กรรไกร ไม้หนีบผ้า สำหรับการทำโคมล้านนาทั้งแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์มีขั้นตอนหลัก ๆ อยู่ 5 ขั้นตอน คือ 1) การเตรียมอุปกรณ์ ทำโครงสร้างตัวโคมและหูโคม 2) การปิดกระดาษหรือผ้า 3) การทำหาง 4) พับ ตัดลวดลายประดับโคม 5) ตกแต่งลวดลาย เกิดการรักษาลวดลาย และรูปแบบของโคมล้านนาแบบดั้งเดิมไว้ ในขณะที่เดียวกันมีการสร้างสรรค์ลวดลายและรูปแบบใหม่ที่ หลากหลายและแตกต่างให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าให้เหมาะสมกับการ นำไปใช้ในเทศกาล สถานที่ พิธีกรรมต่าง ๆ ผ่านกระบวนการอนุรักษ์ และถ่ายทอดจากการบอกเล่า ด้วยวาจา การสาธิต การปฏิบัติจริง การถ่ายทอดโดยการใช้สื่อสมัยใหม่เข้ามาช่วย และการบันทึก เป็นหนังสือ ตำราไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ข้อเสนอแนะ

จากการการศึกษาและอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ผู้คนขาดความสนใจในภูมิปัญญาไทยและให้ความสนใจภูมิปัญญาของต่างชาติ จึงทำให้ศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านบุเริ่มเลือนรางไป จึงควรมีการรณรงค์เผยแพร่ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย
2. ช่องทางในการจัดจำหน่ายโลหะชั้นลงหิน มีเพียงหน้าโรงงานเท่านั้น ผู้ที่สนใจซื้อจะต้องเดินทางไกล ทำให้ขาดโอกาสในการขายให้กับผู้บริโภคทั่วไปที่ไม่รู้จักโลหะชั้นลงหิน
3. ควรมีการประชาสัมพันธ์จากภาครัฐให้มากขึ้น เพื่อให้คนทั่วไปรู้จักกับศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาแนวทางการพัฒนาตลาดท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ศิลปหัตถกรรมโลหะชั้นลงหิน ชุมชนบ้านบุ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อให้เป็นที่รู้จักในกลุ่มนักท่องเที่ยวต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัฒนธรรม. (2555). *ชั้นลงหินบ้านบุ*. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2563. จาก <http://123.242.145.13/album/view/166526/>
- ญาติาวินมิตร์ พิษทองหลาง. (2558). *การอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตโคมล้านนาของชุมชน เมืองสาคร ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยแม่โจ้, สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน.
- ณรงค์ โพธิ์พุกขานันท์. (2551). *ระเบียบวิธีวิจัย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: เอ็กเปอร์เนท.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2557). *การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ธรรมสาร.
- สำนักงานเขตบางกอกน้อย. (2552). *การท่องเที่ยวเขตบางกอกน้อย*. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2563. จาก <https://webportal.bangkok.go.th/bangkoknoi>
- สุชาติ สุหนา. (ม.ป.ป.). *ศิลปะแบบประเพณีอีสาน – ศิลปหัตถกรรมอีสาน*. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2563. จาก <https://fineart.msu.ac.th/e documents/myfile>
- สกรินทร์ อินทรวงค์, เกรียงศักดิ์ เขียวมัน และศักดิ์ชาย ลึกษา. (2558). ศิลปหัตถกรรมทองเหลือง บ้านปะอาว: การอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อต่อยอดภูมิปัญญาหัตถกรรมชุมชน. *วารสารศิลปกรรมสาร*, 10(1), 163-192.

คณะผู้เขียน

นางสาวเสาวรส เชิดชู

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการท่องเที่ยว โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต 295 ถนนนครราชสีมา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300

e-mail : aor_lay@hotmail.com

นางสาวเตชิตา ภัทรศร

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาธุรกิจการโรงแรม โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต 295 ถนนนครราชสีมา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300
e-mail : aor_lay@hotmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิริพร แสงพิรุณ

หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการท่องเที่ยว โรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต 295 ถนนนครราชสีมา แขวงดุสิต เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร 10300
e-mail : thira_s@live.com